

13- Kitab-ı Eklesiyastikus'ta geçen deyimler üzerine bir inceleme

Beytullah BEKAR¹

Okan Celal GÜNGÖR²

APA: Bekar, B.; Güngör, O. C. (2021). Kitab-ı Eklesiyastikus'ta geçen deyimler üzerine bir inceleme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (25), 195-207. DOI: 10.29000/rumelide.1032425.

Öz

Bir toplumun maddi ve manevi kültürünü, dünya görüşünü yansıtan, en az iki kelimedenden oluşan, gerçek anlamından farklı kalıplaşmış söz öbeği olan deyimler, bir dilin söz varlığı içinde önemli bir yer tutar. Sözlü kültür hazinesi olan deyimleri, Türkçenin en eski metinlerinden itibaren takip etmek mümkündür. Tarihi süreç içinde, deyimlerin bir kısmının günümüze aynen ulaştığı, bir kısmının unutulduğu, bir kısmının ise değişime uğradığı görülür. Günümüzde unutulmuş ya da değişime uğramış deyimlerin geçtiği tarihî metinlerden biri de yayıma hazırlamakta olduğumuz *Kitab-ı Eklesiyastikus*'tur. Eski Ahit'in apokrifleri içerisinde değerlendirilen eserin müstensihî ve istinsah tarihi belli olmamakla birlikte, dil özelliklerinden XVII. yüzyıl sonu ya da XVIII. yüzyıl başlarında Osmanlı Türkçesine çevirildiği tahmin edilmektedir. 210 varaktan müteşekkil olan eserin her bir varığında genel olarak 12 satır yer alır. Eserin yazarı, MÖ 180'li yıllarda yaşadığı tahmin edilen Ben Sirak'tır. 51 bölümden oluşan *Kitab-ı Eklesiyastikus*'ta görev ve sorumluluk bilinci, Tanrı'nın ve insanın bilgeliği, erdem, insanın Tanrı'ya yalvarışı ve Tanrı'ya kurban, güzel ve kötü ahlak, atalara övgü konuları işlenmiştir. Ash İbranice olan eser, Latince, Almanca, İngilizce, Fransızca, Süryanice ve Türkçe gibi pek çok dile çevrilmiştir. Bu eser üzerine özellikle yabancı araştırmacılar tarafından çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı, *Kitab-ı Eklesiyastikus*'ta geçen fakat günümüzde unutulmuş ya da değişime uğramış deyimleri ortaya çıkarmaktır.

Anahtar kelimeler: Kitab-ı Eklesiyastikus, Eski Ahit, apokrif, deyim

A study on idioms in the Kitab-ı Eklesiyastikus

Abstract

Idioms that reflect the material and spiritual culture and worldview of a society, consisting of at least two words, and having a meaning different from the true meaning, have an important place in the vocabulary of a language. It is possible to follow idioms, which are oral cultural treasures, from the oldest texts of Turkish. In the historical process, it is seen that some of the idioms, which are the living treasures of the language, have survived to the present day, some have been forgotten, and some have undergone changes. One of the historical texts in which idioms that have been forgotten or changed today is the Kitab-ı Eksiyastikus, which we are preparing for publication. The scribal and copy date of the work, which is evaluated in the apocrypha of the Old Testament, is unknown. Language features of the work, it is estimated that it was translated into Ottoman Turkish at the end of the 17th century or the beginning of the 18th century. Each page of the work, which consists of 210 pages has 12 lines

¹ Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Kırklareli, Türkiye), beytullahbekar@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8372-1190 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 10.11.2021-kabul tarihi: 20.12.2021; DOI: 10.29000/rumelide.1032425]

² Doç. Dr., Karaman Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Karaman, Türkiye), okancelalgungor@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5933-1336

in general. The author of the work whose scribal is unknown is Ben Sirak, who is estimated to have lived in 180 BC. Kitab-ı Eklesiyastikus consists of 51 chapters. In the work, the consciousness of duty and responsibility, the wisdom of God and man, virtue, the prayer of man to God and sacrifice to God, good and bad morality, praise to ancestors are discussed. Originally in Hebrew, the work has been translated into many languages such as Latin, German, English, French, Syriac and Turkish. Numerous studies have been carried out on this work, especially by foreign researchers. The aim of this study is to reveal the idioms that have been forgotten or changed in the Kitab-ı Eklesiyastikus, which have not been discussed before.

Keywords: Kitab-ı Eklesiyastikus, Old Testament, apocrypha, idiom

Giriş

Apokrif kelimesi ve apokrif metinler

“Apokrif kelimesinin kökeni Grekçe çoğul ve geçişsiz bir sıfat olan *apokryphos* olup kelime “gizli ve saklanmış” anlamına gelmektedir. Gizli, ilahi bilgiye işaret eden apokrif kavramı erken Hristiyanlık dönemindeki anlayışlardan gnostisizmin (kutsal ilham yoluyla, sezgisel bir bilgi elde etme öğretisi) zamanla kilise tarafından Hristiyanlığın birliği ve bütünlüğü karşısında büyük bir tehlike olarak görülerek kilise ve *Kutsal Kitap*’a aykırı görüşlerin sapkın sayılması ve süreç içerisinde bu kitapların kiliselerde okutulmasının yasaklanması nedeniyle, gizli anlamından zamanla heretik (zındık, dinde sapkın öğretiyeye mensup olan, uydurma, sapma) anlamına dönüşmüştür.” (Ulusoy, 2019: 42-46)

“Jerome ise *apokrif* terimini heretik (zındık, dinde sapkın öğretiyeye mensup olan, uydurma, sapma) değil de kanonik yani sahih, meşru olmayan kitapları tanımlamak için kullanmıştır. Protestanlar da bugün benzer bir tanımlamayı kabul etmektedirler. Roma Katolikleri ise Trend Konsili’nden beri (1546) bu kitapların ikinci derecede kanonik ve ilham mahsulü olduğunu kabul eder. Doğu kiliselerinin çoğu da bu görüşü paylaşmaktadır.” (Charlesworth, 2003: 385-411)

“Hristiyanlıkta apokrif metinler, *Eski Ahit* ve *Yeni Ahit* apokrif metinleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. *Eski Ahit*’in apokrif metinleri, Mesih İsa’dan önceki yüzyıllarda yaşayan Yahudilerin tarihi, yaşamı, düşüncesi, ibadeti ve dinsel gelenekleri konusunda değerli bilgiler vermesi açısından çok önemlidir. Bu metinlerle Mesih İsa’nın hangi tarihsel ve kültürel ortamda yaşamını ve öğretisini sürdürdüğü daha iyi anlaşılmaktadır.” (Akın ve Bayraktar, 2007: 6)

Kitab-ı Eklesiyastikus (Ben Sirak’ın Bilgeligi)

Ben Sirak, İbranice Hokmat ben Sira olarak geçen daha çok *Eklesiyastikus* olarak bilinen bilgelik kitabının yazarıdır. *Eklesiyastikus*’un İbranice metnine göre yazarın tam adı, Simeon ben Jeshua ben Elazar ben Sira’dır. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte *Eklesiyastikus*’u MÖ 180’li yıllarda yazdığı, yaşamının büyük bir kısmını Kudüs’te geçirdiği ve aristokrat bir aileye mensup olduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Yunanca metinlerin ve Hristiyan kaynaklarının çoğu, Sirak’tan İbranice Joshua’nın Yunanca eş değeri olan İsa olarak bahsederler. Yunanca çevrinin ön sözünde Jesus ben Sira’nın torunu, eserin İbraniceden Yunancaya çevrisini MÖ 132-131 tarihi olarak verir. *Eski Ahit* apokriflerine dâhil edilen *Eklasiyastikus*, apokrif metinlerin en eskisi kabul edilir (URL 1; Sauer ve Kümmel, 1981: 483-504). Aslı İbranice olan eser, Latince, Almanca, İngilizce, Fransızca, Süryanice ve Türkçe gibi pek çok dile çevrilmiştir. Bu eser üzerine özellikle yabancı araştırmacılar tarafından çok sayıda çalışma yapılmıştır.

İncelememize konu olan *Eklesiyastikus*, 51 bölümden oluşmakta olup genel olarak görev ve sorumluluk bilinci, Tanrı'nın ve insanın bilgeliği, erdem, insanın Tanrı'ya yalvarışı ve Tanrı'ya kurban, güzel ve kötü ahlak, atalara övgü konularını içermektedir. Kitabın bölümleri şu şekildedir: 1. Bilgelik gizi, Tanrı korkusu ve sabır. 2. Tanrı'ya karşı görevler. 3. Ataya karşı sorumluluklar, alçak gönüllülük, yoksullara yardım. 4. Yoksullara yardım, eğitici bilgelik, insana saygı. 5. Varlık ve küstahlık, nefsin kontrol altında tutma. 6. Dostluk, bilgelik yolunda çalışma. 7. Öğütler, diğer insanlarla ilişkiler. 8. Ölçülü davranış ve sağduyu. 9. Kadınlar, arkadaş seçimi ve yöneticiler. 10. Yöneticiler, kibrin neden olduğu günahlar, onurlandırılması gereken kişiler ve açık sözlülük. 11. Görünüşe aldanma, düşünme, arkadaş seçerken dikkatli olma. 12. İyilik yapma, gerçek dostlar ve güvenilir arkadaşlar. 13. Kötü niyetlilere karşı dikkatli olma. 14. Gerçek mutluluk, cimrilik, açgözlülük, bilginin mutluluğu. 15. Özgürlük. 16. Günahların cezalandırılması ve evrende insan. 17. Kutsal yargıç ve tövbe ile ilgili öğütler. 18. Tanrı'nın yüceliği, yoksullara yardım, kendini sınama. 19. Boş sözler, gerçek ve düzmece bilgelik. 20. Susma, konuşma ve bilgece sözler. 21. Günaha karşı uyarı, bilge ve akılsız. 22. Aylak kişi, bilgelik, akılsızlık ve dostluk. 23. Ant içmek, kötü konuşmak ve günahlar. 24. Bilgelik söyledikleri, bilgelik ve yasa. 25. Üç güzel şey, on güzel düşünce ve kötü kadınlar. 26. Kötü ve erdemli kadınlar, acı olaylar. 27. Erdem, gizler ve ikiyüzlülük. 28. Kavgalar, kontrol edilemeyen dil. 29. Ödünç alıp vermek, cömertlik, aile ve konukseverlik. 30. Çocuk yetiştirmek, sağlık, sevinç ve üzüntü. 31. Zenginlik, şölenlerde takınılacak tavır ve şarap. 32. Tanrı korkusu. 33. Eşitsizlik, özgürlük. 34. Düşler, Tanrı korkusu, sunular. 35. Yasa, sunular, Tanrı'nın adaleti. 36. Tanrı'dan yardım dileme ve eş seçimi. 37. Kötü dostlar ve gerçek bilgelik. 38. Hekimlik ve sağlık, yas tutmak, esnaf ve zanaatkarlar. 39. Bilgi ve Tanrı'ya övgü. 40. İnsan yaşamının sıkıntıları. 41. Ölüm, kötülerin sonu ve utanç. 42. Baba ve kız ilişkisi, kadınlar, Tanrı'nın görkemi. 43. Güneş, ay, yıldızlar ve doğanın harikaları. 44. Tanrı'nın görkemi, Hanok, Nuh, İbrahim, İshak ve Yakup. 45. Musa, Harun, Pinehas. 46. Yeşu, Kaleb ve hâkimlerden Samuel. 47. Natan, Davut, Süleyman, Rebevam, Yeroboam. 48. Eliyazar, Elyasa, İlya, Hizkiya. 49. Yehoşa, Yermiya, Hizkiya ve 12 peygamber, Zerubabil, Yeşu, Nehemiya. 50. Başrahip Simon, öğüt ve sonuç. 51. Tanrı'ya övgü, bilgelik ardından koşma.

Kitab-1 Eklesiyastikus'un Dresden nüshası

Makalemize konu olan eser, apokrif kitaplardan *Eklesiyastikus*'un Dresden nüshasıdır. Eser, Dresden Kütüphanesi Mscr.Dresd.Ea.20 numarada kayıtlıdır. Eserin içinde kitabın müstensihisi ve yazılış tarihiyle ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Kütüphane kataloğunda eserin yazılış tarihi olarak 17.-18. yüzyıl aralığı verilmiştir. Eserin I. sayfasında *Ecclesiasticus five sapientia Jesu Sirach Jurice eleganti Caractere* kaydı düşülmüştür. Eserin II-IV. sayfaları boştur. 1a'da Dresden Kütüphanesinin mührü bulunmaktadır. 1b ile 210b arasında metin yer alır. Müstensih kitabın sayfaların a yüzüne Osmanlı Türkçesini, b yüzüne ise Latincesini (1b Osmanlı Türkçesi, 2a Latince) verecek şekilde planlamış fakat sadece 1b, 2b, 206b, 207b ve 208b'de Osmanlı Türkçesiyle yazılan sayfaların Latincesini vermiş diğer sayfalar ise boş kalmıştır. Eser, harekeli nesihle yazılmıştır ve her bir varakta genel olarak 12 satır yer almaktadır.

Deyimler

Türk Dil Kurumunca *deyim* genellikle gerçek anlamdan az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir şeklinde açıklanmıştır (TS, 2011: 651). Zeynep Korkmaz'a göre deyim, "gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime veya kelime grubudur." Ör: abayı yakmak, aşağıdan almak, bağrına taş basmak, buluttan nem kapmak, çileden çıkmak, dalga geçmek, el ele vermek, karşı gelmek, mercimeği fırına vermek, nalları dikmek,

saman altından su yürütmek, üç buçuk atmak, yasak savmak, yüz göz olmak, zılgıt vermek vb. (Korkmaz, 1992: 70). Doğan Aksan'a göre deyimler, bir toplumun dünya görüşünü, yaşam biçimini, gelenek, görenek ve inançlarını, önem verdiği varlık ve kavramları kısacası maddi-manevi kültürünü yansıtan, o toplumun düşünme biçimini, hatta nükte ve buluşlarını ortaya koyan sözlerdir (Aksan, 2005: 91). Ö. A. Aksoy da deyimlerin ulusun söz yaratma gücünden doğduğunu, ulusal damga taşıyan dil varlıkları olduklarını ifade eder. Deyimleri çekici bir anlatım kılığı taşıyan ve çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük toplulukları olarak değerlendirir (Aksoy, 1984: 45-49).

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşıldığı üzere deyimler, bir milletin kültürel değerlerini yansıtması açısından dilin söz varlığı içinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle, bu çalışmada Eski Ahit'in apokrifleri içerisinde değerlendirilen *Kitab-ı Eklesiyastikus*'ta geçen ve günümüzde kullanımdan düşmüş ya da değişime uğramış deyimlerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Kitab-ı Eklesiyastikus'ta geçen deyimler

ağırlığını yukarıya çek-: zor duruma düşürmek

Mâldâr kişi ile mücâdele etme tâ ki saña karşı tevazzün édüp seniñ *ağırlığını yukarıya çekmeye*. (32b/8)³ “Zengin kişi ile ters düşme ki sana karşı ağır basıp seni zor duruma düşürmeye.”

ağızı eğilt-: birisi hakkında olumsuz, kötü konuşmak

Huzûrında tatlu [söyler] ve seniñ lakırdına ta'accüb eyler ammâ şonra *ağızı egrildir*. (109b/10) “Senin yanında güzel konuşur, seni hayranlıkla dinler ama sonra (senden uzaklaşınca senin hakkında) kötü konuşur.”

ağızına kapular ve mandallar yap-: boşboğazlık etmemek, lüzumsuz konuşmamak

Kelâmına terâzü düz hem *ağızına kapular ve mandalar yap*. (114b/9) “Sözlerini ölçüp biçip söyle, gereksiz konuşma.”

ağrı çek-: kederlenmek, üzülme

Anıñla gülüşme ki şonra *ağrı çekmeyesin*. (119b/9) “Onunla gülüşme ki daha sonra kederlenmeyesin.”

'ahdi kes-: antlaşma sağlamak, karara bağlamak

Onlar ile ebedî *ahdi kesdi*. (64b/8) “Onlar ile sonsuza dek antlaştı.”

alçak tut-: mütevazı, alçak gönüllü olmak

Ne-kaçar ekâbir iseñ o kaçard kendüñi *alçak tut*. (14b/7) “Ne kadar yüksek mevkide olursan o kadar alçak gönüllü ol.”

ardına bırak-: göz ardı etmek

³ Parantez içi bilgiler kitap olarak hazırlamakta olduğumuz çalışmadaki örneğin geçtiği varak ve satır numarasını göstermektedir.

‘Ālim kimse ‘ālimāne sözi işitse anı medh eder ve kendüsine çeker bir sefih anı işitse hem beğenmez ve *ardına birağır*. (82b/10) “Bilgin kişi, bilgece bir söz işitirse o sözü över ve dikkate alır, cahil bir kişi bilgece bir söz işitirse o sözü hem beğenmez hem de göz ardı eder.”

āteşine odun yığ-: birinin kötülüğüne destek olmak

Dilbāz ādem ile cenkleşme ve anıñ *āteşine odun yığma*. (32b/11) “Ağzı bozuk biri ile münakaşa ederek onun kötülüklerine destek olma.”

āvāzını kaldır-: yüksek sesle konuşmak, sesini geniş kitlelere ulaştırmak

Āvāzını kaldırıp kavmin cürümlerini mahv olacağını peşin deyverdi. (188b/10) “Yüksek sesle konuşup kavmin günahlarının bağışlanacağını önceden söyleyiverdi.”

ayağına balta ur-: birinin işine engel olmaya çalışmak

Sana yardım etmek isteyüp *ayağına balta urur*. (48b/12) “Sana yardım etmek istiyor gibi görünüp işini engellemeye çalışır.”

ayb getir-: utanılacak duruma düşmek

Kendiñi irtifā’ eyleme ki düşmeyesin ve cāniña *ayb getürmeyesin*. (8b/11) “Senin değerini kaybetmene sebep olacak yüksek mevkilerde gözün olmasın ki utanılacak duruma düşmeyesin.”

ayb tak-: kötü şöhret bırakmak

Şerirden pek şağın zīrā kemlik düzer tā kim sağa dā’imā bākī kalacak *ayb takmaya*. (46b/1) “Kötü niyetli kişiden uzak dur zira şer hesaplar yapar ve sana ebediyen kalacak kötü bir şöhret bırakır.”

ayba gir-: hor görmek, küçük görmek

Hem dahı vèrmek ve almak için *ayba girmeye* utan (165b/4) “Hem vermeyi ve almayı küçük görmeye utan.”

bağlaya ko-: saklamak

Altın ve gümüşüñi *bağlaya ko* ve kelāmına terāzü düz (114b/8) “Altın ve gümüşünü sakla ve sözünü ölçüp biçip söyle.”

bākī bul-: sürekli, kalımlı olmak

Ey oğul te’dibi genclikden sev de hikmeti pīrlige dek *bākī bulursın* (25b/9) “Ey oğul eğitime gençlikten gönül ver, hikmet yaşlılığına dek seninle birlikte kalır.”

baş çek-: yas tutmak

Şiyon’da *baş çekenlere* teselli eyledi. (197/7) “Siyon’da yas tutanları avuttu.”

baş ko-: lider tayin etmek

Allah te'ālā babaya ikrām vērüp anı evlādına *baş kodı*. (12b/5) “Yüce Allah, babayı onurlandırıp onu evlatlarına lider tayin etti.”

başına ko-: başışlayarak onurlandırmak

...cümle ādemlerin bereketini ve 'ahdini [ki] bunları Ya'kübün *başına kodı*. (179b/4) “...bütün insanların bereketini ve yeminini ki bunlarla Yakup'u onurlandırdı.”

başımı irtifa' ét-: kişinin değerini, kıymetini yükseltmek

Ṭabībün ilmi anıñ *başımı irtifa' eder*. (146b/4) “Hekimin bilgisi onun değerini yükseltir.”

başımı kaldır-: onurlandırmak, yüceltmek

Ednānıñ *başımı* ilim *kaldırır*. (42b/2) “Aşağı mertebede olan insan ilimle yücelir.”

başımı şal-: onaylamak, tasdiklemek

Başımı şala ve ellerini çırpa ve oradan buradan fitneye... (49b/1) “Seni başıyla onaylayıp alkışlar ve sağda solda seni kötüle...”

başımı terfi' eyle-: zor bir durumdan kurtarmak

Anı kendü ednā hâlinde[n] *kaldırır* ve anıñ *başımı* meşakqatden *terfi' eyler*. (43b/8) “Onu kendi düşkün, aciz durumundan kurtarır, onun başındaki sıkıntıları alır.”

başlu başına çık-: serbest olmak, karışanı olmamak

Açık meşreb kıızı pekce zabt eyle ki *başlu başına çıkınca* kendüyi taşarrıf etmeye. (103b/9) “Hoppa tavırlı kıızı iyice kontrol et ki serbest, başıboş kalınca kendini kullandırmaya.”

başlu başına şalvèril-: başıboş bırakılmak, kendi hâline bırakılmak

Ḍabıtsız at harūn olur ve *başlu başına şalvèrilmiş* oğul titiz olur. (119b/7) “İyi eğitilmemiş at, inatçı olur, kendi hâline bırakılmış oğul, huysuz, geçimsiz olur.”

boğazını aç-: hayran hayran, istekle bakmak

Bol sofrada oturduğun zamān *koatarılmış ta'āma boğazını açma* (122b/8) “Zengin bir sofraya oturduğün zaman hazırlanmış yemeğe hayran hayran bakma”.

boynuzlarını kır-: gücünü zayıflatmak, etkisizleştirmek

Her taraftan düşmenleri [bozdı]... hem anıñ *boynuzlarını* tā bugüne dek *kırdı*. (190b/2) “Düşmanları her taraftan bozguna uğrattı... ve onun gücünü bugüne dek etkisizleştirdi.”

boy(u)numı bur-: terbiye etmek, itaatkâr eylemek

Tāze iken *boynunu bur* ve oğlan iken yanlarını kır. (119b/10) “Gençliğinde itaatkâr eyleyin ve daha çocukken kaba etine vurun.”

cānını kıruT-: dirliği kalmamak, huzuru kaçmak

Nākesiñ gözi hıçbir naşīb ile toymaz ve yaramazıñ zulmi kendü *cānını kırudur*. (54b/6) “Cimri kişi hiçbir şeye kanaat etmez, zalimin zulmü kendi huzurunu kaçıır.”

cengi şal-: savaşmak

Ümmetler üzerine hücum ile *cengi şaldı*. (186b/2) “Ümmetler üzerine şiddetli bir şekilde savaş açtı.”

cengi tutuşdur-: savaş çıkarmak

Davīden vazgeç de günāhları eksildesin zirā gāzab ile ādem *cengi tutuşdurur*. (112b/1) “Düşmanlıktan vazgeç ki günahların azalsın zira öfke ile insan savaş çıkarır.”

çapraz git-: kötü yola girmek, yanlış yapmak

Mütekebbiriñ iķānına çāre yokdur, yürüyüşleri *çapraz gider*. (15b/10) “Kibirli insanın bilmişlik taslamasına çare yoktur, bu kişi işlerinde yanlış yapar.”

çeneyi baş-: (gerçekçi, samimi olmayan) iyi ve güzel söz söylemek

Saña tebessüm eyleye hem seni ümīdde tuta. *Çeneyi başup* saña ne lāzım dēye. (50b/3) “Sana gülümseyecek, seni umutlandırarak, (gerçekçi, samimi olmayan) iyi ve güzel söz söyleyerek senin neye ihtiyacın var diyecek.”

davālara şataş-: başı dertten kurtulmamak

Allah teālānıñ emrinde te’addī eden günāhkâr kefālete uğraya ve elin maşālihiñe qarışan *davālara şataşa*. (117b/4) “Yüce Allah’ın emirlerine karşı gelen günahkâr, yaptıklarından sorumlu tutulur ve başkalarının işlerine karışanın başı dertten kurtulmaz.”

dişler kaç-: kızmak, öfkelenmek

Anıñla gülüşme ki sonra ağrı çekmeyesin ve ākıbet *dişler* ile *kaçmayasın*. (119b/9) “Onunla birlikte gülme, oynaşma ki sonra üzülmeysin ve sonunda pişman olup öfkelenmeysin.”

dizleri çözükle eyle-: güçsüz duruma getirmek, zayıf düşürmek

Çocasına ahından tesliye vėrmeyen ‘avrat elleri gevşek ve *dizleri çözükle eyler*. (101b/11) “Kocasını sıkıntıya düştüğü zaman ona teselli vermeyen kadın, kocasını zayıf düşürür.”

dostlıgını düz-: dost kazanmak

Rabb’ün müttakisi kendü *dostlıgını düzer* zirā o nice ise anıñ akrānı-da böyle ola. (25b/7) “Allah korkusu, (doğru) dost kazanmaya vesiledir zira kişi nasılsa dostu da öyle olur.”

döşegine dolaş-: zina etmek

Ğayrı kimseniñ cāriyesine meyletmeğe ve anıñ *döşegine dolaşmağa* utan. (165/8) “Başkalarının hizmetçisine ilgi duymaya ve onunla zina etmeye utan.”

duzağa tutul-: oyuna gelmek, tuzağa düşmek

Mütteķilerin üftādeliginden sevinenler *duzağa tutula*. (110b/7) “Salihlerin düşüşüne sevinenler tuzağa düşecekler.”

düğüm bağla-: işlemek, yapmak

Bir günāha iki *düğüm bağlama* zīrā birisiniñde cürminden berī olamazsın. (28b/12) “Bir günahı iki defa işleme zira ilkinde dahi cezasız kalmazsın.”

düş gel-: tesadüf etmek, denk gelmek

‘Avratıñ şirretine muķābelen her şirret ķalīdir. Fāsıķların naşibi ana *düş gelir*. (101b/4) “Kadının kötülüğüne benzer hiçbir kötülük yoktur. Günahķarların payına onun kötülükleri denk gelsin.”

eksük bırak-: karşılıksız bırakmak, karşılık vermemek

Rabb’e istidā eyledim-ki beni belā gününde mağrūrların şol zamānındaki her imdāt *eksük bırakmaya* idi. (207b/12) “O kibirlilere karşı hiçbir yardımın olmadığı zamanlarda, sıkıntılı günlerde karşılıksız bırakmaması için Allah’a yalvardım.”

eksiklik çek-: yaptığının karşılığını alamamak

Ādem var ki zaħmet çeker çalışır ve meşğūl olur yine de *eksiklik çeker*. (43b/5) “İnsan var ki sıkıntı çeker, çalışır, emek verir yine de karşılığını alamaz.”

eksiklik göster-: önem vermemek, değerli saymamak

Kendü cānına *eksiklik gösterüp* māl cem ‘eden kimse ğayrılara devşirir. (53b/10) “Kendi canına değer vermeyip mal biriktiren kimse aslında başkaları için mal biriktirir.”

elinde baķ-: yardım beklemek, muhtaç olmak

Oğullarınun *elinde baķmadan* [ise] oğullar saña yalvarmaķ evlādır. (130b/8) “Çocuklarına muhtaç olmaktansa çocuklarının sana muhtaç olması daha iyidir.”

elini öp-: yaltaklanmak, dalkavukluk etmek

Alıncaya dek *el[i]ni öper* ve dostuna aķçesi için yalvarıp sızlar. (115b/5) “Bir şeyi elde edinceye kadar dostuna dalkavukluk eder, para için ona yalvarıp sızlar.”

elleri gevşek eyle-: güçsüz duruma getirmek, zayıf düşürmek

Çocasına ahından tesliye vermeyen 'avrat *elleri gevşek* ve dizleri çözüük *eyler* (101b/11) "Kocası sıkıntıya düştüğü zaman ona teselli vermeyen kadın, kocasını zayıf düşürür."

cānı emānet ço-: bir kişi için hayatını tehlikeye atmak

Kefilîñ iħsānı[nı] unutma zîrā seniñ için *cānı emānet kodı*. (116b/11) "Sana kefil olanın iyiliğini unutma zira seniñ için hayatını tehlikeye attı."

eylige düz-: Hak yoluna, doğru yola yönelmek

Hükümden evvel kendüñi *eylige düze* [de] te'dib vaktinde şefkate nā'il olursın. (70b/5) "Hüküm günü gelmeden kendini iyilik yoluna yönelt, hesap gününde merhamet görürsün."

fenā tüt-: kötü muamele yapmak

Çoğruluk ile işleyen hizmetkārı *fenā tütma*. (30b/3) Dürüst çalışan hizmetkāra kötü muamele yapma."

ferah doğ-: rahata kavuşmak

Şabır olan bir zamāna dek tahammül eder ammā sonra aña *ferah doğar*. (8b/2) "Sabırlı kişi, zamanı gelinceye dek tahammül eder ama sonunda rahata kavuşur."

fitneler bırağ-: şüphe oluşturmak, şüpheyeye düşürmek

Hüzürüñda tatlu [söyler] ve seniñ lakırdıña ta'accüb eyler ammā sonra ağızı egrildir ve seniñ kelāmıña *fitneler bırağur*. (109b/10) "Seninle yüz yüzeyken seniñ hakkında güzel şeyler söyler ve seniñ sözlerini hayran hayran dinler ama seniñ arkandan başka türlü konuşur ve sözlerinle ilgili şüpheyeye oluşturur."

ğalabalığa at-: itibarını düşürmek, kötü duruma düşmek

Şehir halkıñıñ kesretine hañā etme ve kendüñi *ğalabalığa atma*. (28b/11) "Bir şehir halkıñın kalabalığına kötü davranma ve kendini kötü duruma düşürme."

ğaybet söyle-: dedikodu etmek

Ğaybet söyleyen dil keskin hatunları kovdurdu ve anları kendü emeklerinden mahrüm eyledi. (113b/39) "Dedikodu eden bir dil, faziletli kadınları kapı dışarı etmiş ve onları emeklerinden mahrum etmiştir."

ğayret çek-: çaba göstermek

Anı icrā etmege niyyet etdim ve hayra *ğayret çekdim* anıñ için arlanmayam. (209b/3) "Onu yerine getirmeye niyyetlendim, doğruyu bulmak için çaba gösterdim, bu yüzden utanılacak bir duruma düşmeyeceğim."

ğazabı şakla-: kin beslemek

Ādem ādeme *ğazabı şaklar* da Rabb'iden şifā diler. (111b/4) "İnsan insana kin besler de Allah'tan merhamet diler."

gönlü dürt-: gönle dokunmak, derdini hatırlatmak

Gözi dürtten gözyaşını çıkarır ve *gönlü dürtten* hissi tahriş eyler (87b/10) “Göze bir şeyi batırırsan gözyaşı akıtırsın, gönle dokunursan kişideki duyguları açığa çıkarırsın.”

göñüllerini dönder-: yoldan çıkarmak

Altun nice kimesneleri helâk etmiş ve şâhların *göñüllerini döndermişdir*. (32b/10) “Altın pek çok kişiyi helak etmiş ve hükümdarları yoldan çıkarmıştır.”

göz kaldır-: gözle mesaj vermek, kaş göz oynatmak

Avratın kaşbeliği *göz kaldırmasından* ve kirpiklerinden bellüdür (103b/7) “Kadının kaşbeliği kaş göz oynatmasından anlaşılır.”

kefâlete uğra-: mesul olarak görmek, sorumlu tutmak

Allah teâlânın emrinde te'addî eden günâhkâr *kefâlete uğraya* (117b/4) “Yüce Allah’ın emirlerine karşı gelen günâhkâr yaptıklarından sorumlu tutulacak.”

tevâzu' üzre tut-: alçak gönüllü olmak

Rabb’iden korkanlar kalblerini hâzır ederler ve cânlarını huşûrunda *tevâzu' üzre tutarlar*. (11b/11) “Allah’tan korkanlar gönüllerini hazır ederler, onun katında alçak gönüllü davranırlar.”

tevbeyi göster-: bağışlanmayı dilemek

Haste olmandan evvel perhîz eyle zebûnlan ve günâhların vaqtinde *tevbeyi göster*. (70b/8) “Hastalanmadan önce diyet yap ve zayıfla ve günah işlediğin zaman ise bağışlanmayı dile.”

tutaqlarına tayan-: sözüne güvenmek

Âdemlerin ağızında münâfık olma [ve] *tutaqlarına tayanma*. (8b/10) “İnsanlar tarafından ikiyüzlü olarak anılma ve onların sözlerine güvenme.”

uşlulukşat-: bilgin geçinmek bilgiçlik taslamak

Kışsa-hânlık yâ faşıl olduğu zamân söz etme ve mahalsiz *uşluluk şatma*. (125b/10) “Sohbet veya eğlence meclisinde konuşma ve yersiz bilgiçlik taslama.”

üzerine kalk-: saldırmak, hücum etmek

Anların *üzerine kalkan* düşmenlerinden [intikâm] almakda...” (185b/4) Onlara saldıran düşmanlarından öç alıyordu...”

üzerine ko-: bağışlamak

Âdemin hayır âkıbeti Rabb’in kudretindedir [ve o kendü] izzetini okumuş kişi *üzerine kor* (38b/1) “Kişinin başarısı Allah’ın elindedir ve o izzetini ilim sahibine bağışlar.”

yābāna dökül-: boşa gitmek, işe yaramamak

Kelâmda âlim olan kendüyi muhabbete lāyık eder ammā sefihlerin muhabbetleri *yābāna dökülür*. (78b/3) “Sözü ustaca söyleyen sohbet ortamına uygun kişi olur ama akılsızların sohbetleri bir işe yaramaz.”

yemiş getir-: evlat sahibi olmak, soyu sürmek

Anıñ evlâdı kök bağlamayalar ve anıñ dalları *yemiş getürmeyeler*. (93b/8) “Onun çocuğunun soyu sürmeye ve onun soyu kuruya.”

Sonuç

MÖ 180'li yıllarda Ben Sirak tarafından yazılan *Kitab-ı Eklesiyastikus* XVII. yüzyıl sonları XVIII. yüzyıl başlarında Osmanlı Türkçesine tercüme edilmiştir. Müstensihî ve istinsah tarihi tam olarak belli olmayan bu eser, *Eski Ahit*'in apokrifleri içerisinde değerlendirilmektedir. Aslı İbranice olan eser zamanla farklı dillere de tercüme edilmiştir. Hristiyan ve Musevi topluluklar için dinî öğretilerle ilgili önemli kaynaklardan biri olarak kabul edilen bu eserin Osmanlı toprakları içinde yaşayan Hristiyan ve Museviler için Osmanlı Türkçesine tercüme edilmesi Osmanlıdaki dinî hoşgörünün bir göstergesidir.

51 bölümden oluşan eserde genel olarak görev ve sorumluluk bilinci, Tanrı'nın ve insanın bilgeliği, erdem, insanın Tanrı'ya yalvarışı ve Tanrı'ya kurban, güzel ve kötü ahlak, atalara övgü konularını işlenmiştir. Bu konular ele alınırken veciz ifadelerden ve deyimlerden geniş ölçüde istifade edilmiştir. Bu deyimlerin bir kısmı günümüzde farklı anlam ve yapılarla kullanılırken bir kısmı ise kullanımdan düşmüştür. İncelememiz sonucu Dresden nüshasında bugün kullanımdan düşmüş ya da farklı anlam ve yapıda kullanılan 67 deyim tespit edilmiştir.

Eserde tespit edilen deyimler Türkiye Türkçesi (TT) ile karşılaştırmalı olarak aşağıda verilmiştir:

A: ağırlığını yukarıya çek- zor duruma düşürmek (TT: zora sokmak) / **ağrı çek-** kederlenmek, üzülmek (TT: aç çekmek: ağrı sızı duymak) / **ağzı eğilt-** birisi hakkında olumsuz, kötü konuşmak (TT: arkasından atmak, arkasından konuşmak) / **ağzına kapular ve mandallar yap-** boşboğazlık etmemek, lüzumsuz konuşmamak (TT: ağzını tutmak) / **'ahdi kes-** antlaşma sağlamak, karara bağlamak (TT: söz kesmek) / **alçak tut-** mütevazı, alçak gönüllü olmak (TT: alçak gönüllü olmak) / **ardına bırak-** göz ardı etmek (TT: göz ardı etmek) / **âteşine odun yığ-** birinin kötülüğüne destek olmak (TT: yangına körükle girmek) / **āvāzını kaldır-** yüksek sesle konuşmak, sesini geniş kitlelere ulaştırmak (TT: sesini yükseltmek: yüksek öfkeli bir sesle söylemek) / **ayağına balta ur-** birinin işine engel olmaya çalışmak (TT: engel çıkarmak) / **'ayb getir-** utanılacak duruma düşmek (TT: utanç vermek) / **'ayb tak-** kötü şöhret bırakmak (TT: adı kötüye çıkmak) / **'ayba gir-** hor görmek, küçük görmek (TT: hor görmek)

B: bağlaya ko- korumak, saklamak (TT: elde tutmak) / **bâki bul-** sürekli, kalımlı olmak (TT: baki kalmak) / **baş çek-** yas tutmak (TT: ön ayak olmak) / **baş ko-** lider tayin etmek (TT: baş koymak: bir şey uğruna ölümü göze almak) / **başına ko-** başışlamak, onurlandırmak (TT: onur kazandırmak, şeref vermek) / **başını irtifa'êt-** kişinin değerini kıymetini yükseltmek (TT: değer vermek) / **başını kaldır-** onurlandırmak, yüceltmek (TT: onur kazandırmak, şeref vermek) / **başını şal-** onaylamak, tasdiklemek (TT: başını sallamak) / **başını terfi eyle-** zor bir durumdan kurtarmak (TT: başını kurtarmak) / **başlu başına çık-** serbest olmak, karışanı olmamak (TT: başıboş kalmak) / **başlu başına şalivèril-** başıboş

birakılmak, kendi hâline bırakılmak (TT: başıboş kalmak) / **boğazını aç-** hayran hayran, istekle bakmak (TT: hayranlık duymak) / **boynuzlarını kır-** gücünü zayıflatmak, etkisizleştirmek (TT: belini kırmak) / **boynunu bur-** terbiye etmek, itaatkâr duruma getirmek (TT: baş eğdirmek)

C: cānı emānet ko- bir kişi için hayatını tehlikeye atmak (TT: canını ortaya koymak) / **cānını kurut-** dirliği kalmamak, huzuru kaçmak (TT: canından bezdirmek) / **cengi şal-** savaşmak (TT: savaş açmak) / **cengi tutuşdur-** savaş çıkarmak (TT: savaş açmak) / **çapraz git-** kötü yola girmek, yanlış yapmak (TT: kötü yola sapmak) / **çeneyi baş-** (gerçekçi, samimi olmayan) iyi ve güzel söz söylemek (TT: dalkavukluk etmek, yağ çekmek)

D: davālara şataş- başı dertten kurtulmamak (TT: başını belaya sokmak) / **dişler kaç-** kızmak, öfkelenmek (TT: küplere binmek) / **dizleri çözükle eyle-** güçsüz duruma getirmek, zayıf düşürmek (TT: dizleri kesilmek) / **dostlığını düz-** dost kazanmak (TT: dost edinmek) / **döşegine dolaş-** zina etmek (TT: yatağına girmek) / **duzağa tutul-** oyuna gelmek (TT: tuzağına düşmek) / **düğüm bağla-** işlemek, yapmak (TT: -) / **düş gel-** tesadüf etmek, karşılaşmak (TT: rast gelmek)

E: eksük bırak- karşılıksız bırakmak, karşılık vermemek (TT: -) / **eksiklik çek-** yaptığının karşılığını alamamak (TT: -) / **eksiklik göster-** önem vermemek, değerli saymamak (TT: değer vermemek) / **elinde bak-** yardım beklemek, muhtaç olmak (TT: eline bakmak) / **elini öp-** yaltaklanmak, dalkavukluk etmek (TT: el etek öpmek) / **elleri gevşek eyle-** güçsüz duruma getirmek, güçsüzleştirmek (TT: zayıf düşürmek) / **eylige düz-** Hak yoluna, doğru yola yönelmek (TT: doğru yola girmek)

F: fenā tut- kötü muamele yapmak (TT: fena yapmak) / **ferah doğ-** rahata kavuşmak (TT: feraha çıkmak) / **fitneler bırak-** şüpheye düşürmek (TT: fitne çıkarmak) /

G: ğalabalığa at- itibarını düşürmek, kötü duruma düşmek (TT: itibardan düşürmek) / **ğaybet söyle-** dedikodu etmek (TT: dedikodu yapmak) / **ğayret çek-** çaba göstermek (TT: çaba harcamak) / **ğazabı şakla-** kin beslemek (TT: kin tutmak) / **gönlü dürt-** gönle dokunmak, derdini hatırlatmak (TT: derdini deşmek) / **gönüllerini dönder-** yoldan çıkarmak (TT: başını döndürmek) / **göz kaldır-** gözle mesaj vermek, kaş göz oynatmak (TT: kaş göz etmek)

K: kefālete uğra- mesul olarak görmek, sorumlu saymak (TT: sorumlu tutulmak)

T: tevāzu üzere tut- alçak gönüllü olmak (TT: tevazu göstermek) / **tevbeyi göster-** bağışlanmayı dilemek (TT: af dilemek) / **tutaqlarına tayan-** sözüne güvenmek (TT: -)

U/Ü: uşluluk şat- bilgin geçinmek (TT: bilgiçlik taslamak veya satmak) / **üzerine kalk-** saldırmak, hücum etmek (TT: üzerine yürümek) / **üzerine ko-** bağışlamak (TT: -)

Y: yābāna dökül- boşa gitmek, işe yaramamak (TT: boşa gitmek) / **yemiş getir-** evlat sahibi olmak (TT: -)

Bu farklı kullanımlar, hem Türkçenin söz varlığının zenginliğinin ortaya çıkarılması hem de deyimlerle ilgili yeni yapılacak çalışmalara ışık tutması açısından önemlidir.

Kaynakça

Adres
RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - İSTANBUL / TÜRKİYE 34714
e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

Address
RumeliDE Journal of Language and Literature Studies
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - ISTANBUL / TURKEY 34714
e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

- Akın, Kadir ve Bayraktar, Hakkı (2007). *Ali Bey'in Osmanlı Türkçesi (1662-1666) evirisine Göre Ekümenik Kutsal Kitap*, İstanbul: Haktan Yayıncılık
https://www.hakikat.net/icerik/eski_ahit_apokrifleri/index.php. (Eriřim tarihi: 1 Mart 2021).
- Aksan, Doğan (2005). *Türkçenin Gücü*, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Aksoy, Ömer Asım (1984). *Atasözleri ve Deyimler Szlg*, Ankara: TDK Yayınları.
- Charlesworth, James H. (2003). "Eski Ahit'in Apokrif Kitapları" (ev. Muhammet Tarakcı), *Uludaę Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 2, s. 385-411.
- Korkmaz, Zeynep (1992). *Gramer Terimleri Szlg*, Ankara: TDK Yayınları
- Sauer, G. ve Kümmel G. W. (1981). *JdischeSchriftenaushellenistisch-rmischerZeit, Jesus Sirach (Ben Sira)*: Band III: Unterweisung in lehrhafter Form, Leiferung 5, München: Gtersloher.
- TS: *Türkçe Szlg* (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ulusoy, Esra (2019). *Hristiyanlıkta Apokrif Kavramı ve Yeni Ahit'in Apokrifleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Ankara (Yayımlanmamış Yüksel Lisans Tezi).
- URL 1: <https://biography.yourdictionary.com/jesus-ben-sira> (Eriřim tarihi: 10.03.2021).
- Yurtbaşı, Metin (2012). *Sınıflandırılmış Deyimler Szlg*, İstanbul: Barış Matbaası.